

KÖNYVESPOLC

GAZDA LÁSZLÓ:

Csángómagyar falvak I–III.

Izig-veig honismereti kiadványként köszönthetjük Gazda László, nemrég elhunyt sepsiszentgyörgyi tanár csángó helytörténeti lexikonát. Hiszen napjainkban, amikor a moldvai csángómagyarokkal foglalkozó könyvek között ritka az olyan, amelyik nem a már megjelenteket kéri újra, s nem is kiagyalt – olykor légből kapott – elméletekkel foglalkozik, külön öröm, ha friss fel-tárából való nemes ércre bukkanunk. Ilyen a hosszú évek szorgalmas munkájának betakarítása közben, 2007-ben elhunyt Gazda László imponáló terjedelmű – végül már testvére, Gazda Klára által sajtó alá rendezett – könyve, amely több mint ezer oldalon veszi számba a moldvai római katolikus csángók magyarságának gyökereit, törzsét és virágait. A korábbi munkájában¹ feldolgozott 34-gyel szemben most 290 moldvai település magyarságáról ad számot ez a három kötet, a Románvásár fölötti Acélfalvától a Mojnest melletti Zemesig. Néhány ki is maradt, mint például a Gyimes szomszédságában lévő Kostelek. A szerző nem statikusan, hanem térbeli és időbeli változásában értelmezi a *történelmi Moldvát*, sőt ott van a számba vett falvak között Bukovina egykori öt székhely települése (Andrásfalva, Fogadjisten, Hadikfalva, Istensegits és Józseffalva), valamint a Besszarábiába eső Csöböröcsök (de hiányzik Kisjenő-Kisinyov, Ör hely-Orhei és a többi); itt vannak az I. világháború utáni földosztásokkal Dobruzdzába került csángó kirajzások, és szerepel számos olyan falu is, amelyek egykori magyar lakosságát a török és a tatár hordák, vagy a román egyházi és világi adminisztráció már kipusztította.

Hatalmas mennyiségű anyagot tartalmaz tehát a három kötet. Gazda tanár úr egy-egy szócikkben a településeket először a térképen helyezi el, aztán természetföldrajzi leírásával a tájban: ismerteti domborzati viszonyait, geológiai múltját, talajadottságait. Ezután rátér nevének eredetére, ahol már meggyűlik a baja a román forrásokkal, amelyek nagy súlyt fektetnek arra, hogy minden magyar névadású településről megkísérüljék bebizonyítani: az bizony román, s minél kevésbé az, annál nagyobb az igyekezet. Forrófalváról például megkoc-káztatja egy – neve szerint magyar eredetű – egyházi szerző, hogy az a román nyelvben a cigányok gúnyolásá-ra használt szóból ered,² noha a kifejezést a román szótárak sem ismerik, a községben pedig soha nem élt cigány közösség. Gazda László toleranciáját jelzi azonban, hogy az ilyen és hasonló esetekben megmutatja a dolgoknak nemcsak a színét, hanem a fonákját is.

Ez után következnek a település történetére vonatkozó adatok. A szerző általában a kronológiai rendet követi, hiszen a források jellege, gyér száma és esetlegessége miatt még „mini-monográfiák” készítésére sem vállalkozhatott, pedig – mint számos esetben kiderül – hajlama és készsége meg lett volna rá. Csakhogy a Sepsiszentgyörgyön tanárkodó, majd nyugdíjaskodó Gazda Lászlónak ezen a téren csak nagyon korlátozottan áll-

tak rendelkezésére az anyaggyűjtéshez szükséges lehetőségek. Hiába élnek hat évtizede közös országban, erdélyi magyarok ma sem könnyű hozzájutnia a moldvai levéltárak anyagához, a jászvásári katolikus püspökségen és a plébániákon őrzött dokumentumokat pedig hét lakat alatt tartják, amire meg is van minden okuk. Azokból ugyanis fel lehet(ne) tárnai a maga valóságában a moldvai csángómagyar települések keletkezésének körülményeit, migrációs jelenségeit; az anyakönyvekből a névadási, keresztelési, házassági, temetkezési szokásokat; a *historia domusokból* (ha van ilyen, és miért ne lenne?) megismerhető volna a falu krónikája, a templom és az egyházközség létesítésének, átszentelésének körülményei, és még számos olyan ismeret, aminek eltitkolására mindent elkövet a moldvai római katolikus klérus. Hiszen még abból a tucatnyi falumonográfiából, ami egy-egy csángó településről az utóbbi években állami és egyházi kiadókna megjelent, sem sikerült tökéletesen kigyomlálni múltjuk minden magyar emlékét. Különösen Lahovari George Ioan és társai,³ aztán Gabor Istif,⁴ valamint a magyarok iránti elfogultsággal aligha vádolható Iorga Nicolae⁵ munkáiban találunk meglepően őszinte adatokat, olykor szavakat, mondatokat, sőt hosszabb leírásokat is a moldvai csángók magyar voltáról. Sőt a jászvásári püspökség Lumina Creștinului című havilapja – ami újabban az interneten is olvasható⁶ – legtöbbször számában is található egy-egy moldvai katolikus település jól-rosszul megírt, dióhéjnyi története. Jórészt ezekből, továbbá a csángó falvak néptanácsainál kapott kéziratok falutörténetekből gyűjtötte össze Gazda László gondos, aprólékos munkával a történeti tár anyagát. A Lahovari Nagy földrajzi szótárán kívül felhasználta az annak előmunkálatai során készült, szám szerint 12 *megyei földrajzi szótár* adatait is, amelyek egy-egy településről sok esetben részletesebb anyagot közölnek, mint az össze-dolgozott „marele dicționar”, vagyis a „nagy” szótár. Ehhez járulnak még az 1970-es években, helyszíni tapasztalatok során szerzett személyes ismeretek, nyomások, amik árnyalják az írott forrásokból, statisztikákból származó képet, otthonossá teszik a moldvai, magyar vonatkozású települések történeti tárát.

A falvakról, községekről, városokról szóló történelmi ismertetés – nagyjából időrendben –, kiterjed a korai okleveles említésekre, majd következnek a lélekszáma, a vallási és az etnikai viszonyokra, a nyelvi állapotra (nyelvjárás, családnevek, helynevek), lakosságának foglalkozására vonatkozó adatok; határának művelési ágak szerinti megosztása, a természetett növények aránya, a tartott állatok fajtái, a falukép, a településszerkezet, az említésre méltó középületek, az iparosítás jelenségei. Kiterjed úgyszólván mindenre, amit a szerző rendelkezésére álló forrásanyagból össze lehetett szedni.

Gazda László könyvének fő értékét a korlátozott lehetőségek ellenére is a mindaddig használatlan, sőt részben ismeretlen források összegyűjtése, feltárása jelenti, amiknek legfontosabb hozzáadékát beépítette helytörténeti

¹ *Gazda László: Codex. Bibliotheca Moldaviensis. Harghita Kiadóhivatal. Csíkszereda, 2005. 512 oldal*

² *Gabor, Istif: Dicționarul comitatilor catolice din Moldova [Moldvai katolikus községek szótára]. Ed. „Conexiuni”. Bacău, 1996. 96.*

³ *Marele dicționar geografic al României [Románia nagy földrajzi szótára] I–V. București, 1898–1902.*

⁴ *Gabor i. m.*

⁵ *România cum era pină la 1918 [Milyen volt Románia 1918-ig]. București, 1972. II. k.*

⁶ <http://www.ercis.ro/lumina/>

lexikonjába. Ezeknek a forrásoknak túlnyomó része román nyelvű, ami a moldvai magyarok történelmével foglalkozók egy része számára hozzáférhetetlen, így a román nyelv birtokában lévő szerző három kötetére nagy szolgálatot tesz a csángó művelődéstörténet kutatóinak. Persze nem könnyű a szinte véletlenszerűen összeálló anyagot egységes szöveggé gyűjteni, mert a moldvai csángómagyarok „helytörténeti kutatója” számára nemigen van más lehetőség, mint hogy a már megjelent gyűjteményes munkákból, az elsőt, sokszor ellenőrizetlen, alkalmi közlésekből – kényszerű „puzzle játékosként” – próbálja összerakni egy-egy település múltjának mozaikképét, ám Gazda László ezzel a feladattal is igyekezett megbirkózni. Tehát itt elsősorban a szerző számára hozzáférhető források köré, tartalma és minősége határozza meg a településekről bemutatott kép részletgazdagságát és élességét. A forráskritika, a különböző helyekről származó, alkalmanként egymásnak ellentmondó adatok összevetésének, hitelesítésének lehetetlensége miatt azonban az ilyesfajta kronológia olykor veszélyekkel jár. Nemcsak a történések folyamatossága törik meg számtalanszor, de előfordul, hogy egymás mellé kerülnek a különböző jelentőségű és megbízhatóságú, vagy éppen egymásnak ellentmondó információk. Tekintettel azonban a csángó településekre vonatkozó adatok ritka és hiányos voltára, úgy kell tekintenünk erre a három kötetre, mint Fényes Elek és Pesty Frigyes XIX. század közepén megjelent hatalmas méretű, és – nem az eredményt, hanem módszerét tekintve – hasonlóképpen szedett-vedett országleírásaira, amikor is az összegyűjtött és közölt anyag értéke és jelentősége az idő múlásával együtt éppen úgy növekszik majd, mint amazoké, azóta.

Ezen kívül nyomatékosan hangsúlyozni kell a *Csángómagyar falvak* három kötetének még egy lényeges elemét, ami a könyv műfajából adódik. A honismereti mozgalomban évtizedek óta ismert gondolat, hogy a helytörténet bizonyos esetekben sokkal tisztességesebb műfaj, mint a köztörténet. Már a szovjet hódoltság idejében felismerték és lehetőségeink szerint hangoztattuk is, hogy a helytörténeti munkák konkrét helyekhez való kötődésük miatt sokkal kevésbé prostitálódtak, kevésbé vannak kitéve a különféle – elsősorban természetesen a marxista – ideológiai mellébeszélő, tényeket elfedő, sőt meghamisító hatásának, mint a köztörténet. Az úgynevezett marxista történelem ugyanis végtelenségig leegyszerűsített, egyszemélyes, hazugságban pácolt szövegei helyett a térségekhez, településekhez, vagy még kisebb egységekhez kötődő helytörténeti munkák már természetükön fogva is tárgyyszerűbbek és tényszerűbbek, s ha mégsem: jobban kilóg a mellébeszélés lólába, sokkal inkább elválik benne az a bizonyos fakéllia – a májtól. Azt hiszem, ez az értékrend szinte tökéletesen ráillik a moldvai csángómagyarok történelmével foglalkozó, „többségi” szemléletet tükröző állami és egyházi kiadványokra, ahol a marxizmushoz hasonlóan talajtan, „történelmi” ideológia is elsősorban a köztörténethez hasonló műfajú írásokban⁷ érhető tetten. Ezzel szemben az egy-egy településsel foglalkozó monográfiákban az általános típuszöveg mellett – amiben a csángómagyarokat románnak, sőt (horribile dictu!) dák eredetűnek nyilvánítják – mindig találunk magyar helyneveket, családneveket, továbbá olvashatunk a falu magyarságát jelző népszokásokról, s

egyéb, akár őszintének is tekinthető jelenségről. Mert minél konkrétabb az adatok, annál inkább feltárják a valóságot. Gazda László könyve pedig izig-végig helytörténeti munka. Azaz teszik nemcsak a településekről lexikon-szerűen közölt, gondosan adatolt szócikkek, de a szöveget illusztráló, Tánczos Vilmostól és a szerzőtől való fényképek is, köztük számos magyar feliratú keresztől, harangról. Mindezt erősíti Gazda Klárának a könyv Utószavában közölt, a moldvai Jugánból Erdélybe származott csángó asszony identitásának boncolultságát bemutató, részletgazdag esettanulmánya.

Biztos vagyok benne, hogy ha majd – előbb-utóbb – sor kerül a moldvai csángómagyarok történelmének átfogó, minél szélesebb forráskörre és forráskritikára alapozott feldolgozására, Gazda László munkájának olyan szerepe lesz benne, mint az égre törő hegyecsúcsok meghódítói számára a középső régióban létesített, s a továbbhaladást megkönnyítő bázisáboroknak.

(Nap Kiadó, Bp., 2009–2011.)

Halász Péter

CZIRJÁK ÁRPÁD:

Erdélyi Magyar Breviárium III.

„Az új templom falai” címmel rendkívül érdekes írás jelent meg az azóta már megszűnt *Új Magyarország* című napilap hasábján, több mint 16 évvel ezelőtt. Arról tudósít, hogy rendhagyó eset történt Kolozsvárott a Protestáns Teológiai Intézetben. Czirják Árpád katolikus érseki helynök a kolozsvári Szent Mihály templom plébánosa védte meg doktori disszertációját. A dolgozat pedig – ilyenre még nem volt példa Erdély történetében sem – a heves vérmérsékletű, szöszéken és írsaiban türelmetlenül szókimondó, Szegedi Kis István protestáns tudós teológiáját elemzte.

A breviárium, más néven zsolozsma a katolikus papok, főleg szerzetesek számára előírt közös imádság (Magyarországon a zsolozsma végzésének szokásai a bencés hagyományokon keresztül már 1100 körül kialakultak.) Czirják még az első kötet előszavában azt írja, hogy könyve nem imádságokat, hanem egészen más jellegű írásokat tartalmaz, a breviáriumhoz legfeljebb annyi a köze, hogy a közölt írások is naphoz kötöttek, s míg az imádkozó ember az istenszerepére, e könyv olvasója – szerző reménye szerint – Erdély szeretetére kap indítást. A breviárium szó a rövidsége is utal – folytatja a szerző. Rohanó világunkban legtöbb ember az időhiány miatt panaszkodik. Nincs idő olvasásra, pihenésre, emberi kapcsolatok kiépítésére, azok elmélyítésére, noha az emberi lét az emberről váls, önmagunkat csak mások révén valósíthatjuk meg.

Az *Erdélyi magyar breviárium* „szereplőit” a szerző szabadon választotta ki, de a könyvben csak azok kerülhetnek be, akik e tájon születtek és biztos források alapján ismert születésük napja, és a szellemi élet bármely területén maradandót alkottak, de már elköltöztek az élők sorából. A kötet semmiféle felekezeti szempontot nem követ, sőt még a bemutatott személyiségek vallását sem tünteti fel, ahogy a szerző fogalmaz: „É gazdag csokor éppen azért ilyen szép, mert minden vallás színei megtalálhatók benne. Igazán sajnálhatjuk, hogy Dávid Ferenc a nagy vallásalapító csak azért nem tűnik fel nagyjaink között, mert nem ismerjük születésének pontos időpontját.”

A 8 év után megjelent befejező III. kötetre is éppúgy jellemző szerzőjének műveltsége és imponáló tárgyi tudása, a művészetek, a filozófia, a nyelvészet, a néprajz, a

⁷ Két legkirívóbb példája a *P. dr. Iosif Petru M. Pal*: *Originea Catolicilor din Moldova* [A moldvai katolikusok eredete]. Săbăoani – Roman, 1942. valamint a *Mărtinaș, Dumitru*: *Originea ceangăilor din Moldova* [A moldvai csángók eredete]. București, 1985., de számos hasonló szemléletben pácolt kiadványt sorolhatnánk.

népköltészet, politológia, a demográfia magas fokú ismerete, egyszerűen, a magyar és egyetemes művelődéstörténet kiváló pallérozott művelője. A III. kötetben is örömmel fedeztük fel, hogy a képanyag G. Szabó Béla illusztrációival gazdagodott.

Ahogy az első két kötet kereteit tekintve, ez is nagyszerű, átgondolt és formatervezett alkotás. Az egyes hónapokat Szilágyi Domokos Szeptember, Október, November, December versfüzére fogja keretbe, majd részletesen bemutatja a nap ünnepeltjeit, közismert, Apafi, Báthory István, Benedek Elek, Bólyai János, Gábor Áron, Klebersberg Kuno, Mikó Imre, Pázmány Péter, Tompa László, Wesselényi Miklós, stb., és kevésbé ismert politikuskok, tudósok, írók, költők, természettudósok életrajzát ismerteti, kiemelve mindig keresztény voltukat és magyarságukat. Czirják az emberi kapcsolatok, érzések, társadalmi rezdülések változatos alapos megfigyelője és ismerője. Stílusa tömör, elegáns, olvasmányos, helyenként azonban erős pátozhatja át. Ettől a III. kötet sem mentes.

A „nyomda ördöge” itt is dolgozott, de lényegesen kevesebb a nyomdahiba benne, mint a korábbi kötetekben (115–116. oldal) és ritkulnak az értelemzavaró hibák is, melyek közül csak egyre utalok (115. oldal) piederstára és nem „piederstálra” emel. Ebben a kötetben is kívánatos lett volna a költői idézeteknél a kútfő megjelölése.

Ízelítőül kukkantsunk bele a kalendáriumba. „*A kaland szépsége a kalandor rúttsága*” címmel Bethlen Miklós grófra, Erdélyi kancellárjára emlékezik szeptember 1-én, születésnapján közölt írásában. Czirják kiemeli, hogy Bethlen önéletrajza a művelődéstörténet ritka, értékes dokumentuma, melyben megismerhetjük a Rákócziak, Barcsayak, Apafiak korának politikai, diplomáciai, hadászati eseményeinek mindennapi életét. A fejedelmi udvar multságának bemutatása érzékelteti, hogy eleink is hús-vér emberek voltak, a sűrűre hétköznapokat az ünnepek örömeiben oldották fel. De rámutat arra is, hogy a kaland szónak negatív felhangja van, hajdan kereskedelmi vállalkozást, üzletet jelentett. Nem véletlen, hogy az 1670-ben alapított angol-kanadai Hudson Bay Társaság elnöke a közgyűlés nyitóbeszédét még ma is ezzel a megszólítással kezdi: „Uraim, Kalandorok!” A cikk végén azonban visszatér szülőföldjére: „Párizs címerében e szavak olvashatók: »Fluctuat, nec mergitur« [Hullámozik, nem merül el]. Erdélyt sokszor megtéptázták a történelem viharai, mégsem merült el. Legyen a múlt a jövő záloga!”

Széchényi István szállóigévé vált mondását „*Le-gyünk hazafiak ne szájjal, hanem vállal*” idézi szeptember 4-én gróf Mikó Imre művelődéspolitikus miniszter születésnapján. Mikó, aki az MTA tagja, történetíró is volt, sokoldalú és áldozatos tevékenységével az „erdélyi Széchényi” nevet vívta ki magának. Az Erdélyi Múzeum Egyesület megnívója (1859) az erdélyi magyar kultúra történetének mérőöldköve volt. Az ünnepségen Erdély színe-java részt vett. A császári megbízott ugyancsak meglepődött, amikor a közgyűlés titkos szavazással a német helyett egyhangúlag a magyar nyelvet tette az Erdélyi Múzeum Egyesület nyelvévé. Az Egyesület azóta mind tudományos munkásságával, mind múzeumi tevékenységével az erdélyi magyar tudományosság legnagyobb műhelyévé vált. Mikó nevét csak ez az egy alkotása is hallhatatlanná tenné, jöllehet az Egyesület alapítása csupán teljes életművének töredéke. Az írás végén Arthur Millert idézi: „*Manapság az emberek kiegyeznek ötven-hatvanszázalékos erőbedobásban, szeremben, hivatásban, hitben, odaadásban. Félnek a száz százaléktól.*

Félnek a teljes önátadástól, mert az nem hagy hátsó kikapukat, kizárja a mellékösvények lehetőségét. Amikor a bukás, a kudarc is százzszázalékos, bele kell halni.” Szerzőnk pedig hozzátesszi: „Csak a másokért vállalt életet követheti jó halál, csak aki minden odaadott, az kaphat meg mindent.”

„*Három Áron*” a címe a szeptember 20-án a Farkaslakán született világhírű író, Tamási Áron születésnapján közölt írásnak. Minket, székelyeket szeret az Úr – írja – mert három Áront is ajándékozott nekünk: Gábor Áront, Tamási Áront, Márton Áront. A székely atyafi szerint, ha a Jóisten is székely lenne, akkor Áron püspök már a mindenszentek társaságában forgolódná. A másik két Áron nem tart igényt a szentté avatásra, noha ők is istenfő emberek voltak. Egyikük ágúval, a másik tollal védte a szülőföldet. A ma született Tamási Áron végakarátának megfelelően végleg hazatért, és a szülői háztól kőhajításnyira, a templomkertben, két cseresznyefa között alussza örök álmát. Fejfáján ez áll: „*Törzsében székely volt, fia Humniának, / hűségese szolgálja bomlott századának.*”

„Szülőföld – két egybeolvasztott szó, noha külön-külön is a kinyilatkoztatás erejével hatnak. Hogy mit jelent a szülő, csak akkor tudjuk meg, amikor végső búcsút veszünk tőlük és az utánuk maradt új nyomozató teherték vállunkra nehezedik. Addig gyermekek voltunk, s hirtelen felnőtté váltunk, a halál avatott azzá, de az előléptetést visszaesésnek érezzük. A föld szó a földiben személyesedik meg. Felcsillan a szemünk, valahányszor gyermekkori játszótársainkkal, barátainkkal, falusfelünkkel találkozunk. „Földiek” vagyunk, dicsekszünk, és a beszélgetés alatt a gyermekkori színes filmje pereg emlékeztünkben. Valahányszor kijelentjük: Erdélyország a mi hazánk, megcsillan a szemünk, megdobban a szívünk! Ki-ki úgy érzi, hogy Erdélynek az a vidék a legszebb ék-köve, ahol éppen ő született. A Nyikó menti szelid táj, a lehajló füzek alatt bujkáló Maros, a Csíkon ezüstszalagként végignyúló Olt, romantikus sziklák, zuhogó vízesések, barlangok, határkapuk, út menti kereszték, székelykapuk fogadnak. A tenger szintje fölött jónéhány száz méter magasságban mintha az ég is közelebb lenne hozzánk. A Délhegy, a Bucsin, a Hargita csúcsán az az érzésünk, hogy csak éppen ki kell nyújtani karunkat és máris a földi mennyországba érkezünk. Itt minden szép, de az élet küzdelmes. Szűzmáriás királyfi bálung: „*Énlaka fellett, a Firtos lova hátán, lehajlott fejfel elaludt a Gondviselés*”. Vajon valóban így van, vagy csak így látszik.

„*Nincs kis szerep, kis színészek vannak*” címmel érdekes gondolatokat vet papírra a szerző Ráthonyi Ákos neves színész születésnapján, november 8-án. Az antik görög orvostudomány szerint a szervezet fizikai egyensúlya, a lélek harmóniája a humortól függ. A humort az istenek ajándéknak tekintették, noha gyakorta ők sem bővelkedtek e mennyi adományban, az Olimposzon is a viszályok gyakran beármékölték a túlvilági boldogságot. Czirják Karinthyt idézve megjegyzi: „Nem tudok nevetni, ha röhöghetnek”, sejteti, hogy az igazi öröm a lélek mélyéről tör elő, azt hiába keressük a felszínen. „*A színház megtanít arra – vall színészet és a színház ars poeticájáról – hogy mi, emberek sohasem vagyunk azonosak önmagunkkal. Mindig érezzük valaminek a fájó hiányát. Valami titokzatos ösztön folyton arra készít, hogy továbblépjünk, kiadjunk, mássá legyünk. Soha nem tudjuk elérni a tökéletes önazonosságot, a kiteljesedést, létünk hiánytalan valóságát. [...] Mindannyian függünk valamitől. Függenek szüleinktől, anyagi lehetőségeinktől, környezetünkötől, tudatunk korlátaitól. Szabadságunk korlátozott, noha abszolút szabadságra vágyunk. A környező világ függvényei vagyunk, mégis folyton felkinál-*

kozok számunkra a döntés lehetősége. Életünk döntések sorozata. Ami nem döntés kiiktatása az életben, az semmi, szabad akarattunk kiiktatása, az árral való együtt-
űzés. Vannak kisebb, jelentéktelenné tűnő döntések, de vannak életre szóló, sorsunk kimenetelét meghatározó nagy döntések. Percről percre, napról napra, döntéstől döntésig építjük fel önmagunkat. Azok vagyunk, akiké döntéseink formálnak.”

„A szél kihívásai a fa gyökereivel válaszó!” – Illyés Gyula elhíresült mondatát idézi december 28-án gróf Kuun Géza orientalista akadémikus a Magyarországi Naprajzi Társaság alapító elnökének születésnapján. Az írásban a szerző rámutat arra, hogy nem elég európai történelmünket ismerni, az őshaza múltját is tanulmányozni kell. Ha a régmúltat tanulmányozzuk, az őshaza szellemi hagyatéka tárulkozik ki előttünk. Megmaradásunk záloga magyarságtudatunk. Majd a Bécsbe érkező Napéleont idézi, aki megkérdezte tanácsadóját, Talleyrand-t, mit tegyen a magyarokkal? A főpap így válaszolt: „A magyarok becsülik nagyjaikat és büszkék múltjukra. Vedd el múltjukat és azt teszel velük, amit csak akarsz.” „Sok mindent elvettek tőlünk, számtalanszor kifosztottak, de a múltat nem vehetik el. Múltban, nemzetben kell gondolkodni és nem füt-fát ígérő politikuskokban, mert azok Churchill szerint olyanok, mint a rózsák és a lányok: tartanak, ameddig tartanak. A magyarságtudat nem jelenthet magyarkodást, amivel naponta találkozzunk. Nem eshetünk ugyanabba a kelepécebe, amelyből a dáko-román kontinuitáselmélet rajongói nem tudnak szabadulni.”

Udvarhelyi Olivér

Német nemzetiségi sors Tolna megyében

A hazai német nemzetiség története könyveszeti anyaga az utóbbi évtizedekben jelentős mértékben gyarapodott. A rendszerváltás utáni identitáskeresés új megközelítéseket eredményezett nem csak a kutatásban, hanem az életmód újra rekonstruálásában is: a nemzetiségi falunapok (csak néhány példa erre: a Bakonyban Városlőd, Németbánya, Iharkút, vagy a tolnai-baranyai fálvakban) nemcsak nagy médianyilvánossággal járnak, hanem számos helyi gyűjtemény létrehozására és könyvek kiadására ösztönöztek.

A hazai német nemzetiség múltja kutatásának egyik regionális központja a Pécsi Tudományegyetem szekszárdi Illyés Gyula Főiskolai Kara, ahol német nemzetiségi tanítói szakirányon is tanulhatnak a hallgatók. Az oktatók kutatómunkájának egyik eredménye az a kötet, amelyben három (magyar és német nyelvű) terjedelmes tanulmány foglalkozik a Tolna megyei német etnikum történetével, mai helyzetével: „E könyv... közvetíti a szerzők hosszabb távú kutatómunkájának részanyagát, amely a 300 év előtti forrásból indul, és elvezet a mába. Egy olyan Tolna megyei kisebbségben élő csoport helyzetét mutatja be, amely a maga szerény – nem túl tág lehetőségein belül –, de hozzájárult a tolnai fálvak alapításához, az egyház újjászervezéséhez, s az ország gyarapításához” – írja az Előszóban a szerkesztő.

A kötetben az első tanulmány Kurucz Rózsa írása, amelyben a szerző a német családok XVIII. századi betelepülésének történetét és életvitelüket dolgozta fel. For-

rásanyaga igen széleskörű (levéltári dokumentumok, német nyelvű családi Bibliák és imakönyvek, családi iratanyagok, plébániatörténetek, hazai és németországi kiadványok, falumonográfiák stb.), s mindezek keretbe foglalása olyan összefoglaló munkát eredményezett, amely megalapozza a további kutatások lehetőségeit, irányait és módszereit. A szerző nyomon követi a bevándorlás útvonatát, vizsgálja a letelepedés körülményeit, s bemutatja azokat a néprajzi sajátosságokat (az életmódokat: a munka világát, az élettereket, a hitéletet, az ünnepeket stb.), amelyek nagyrészt máig áthagyományozódtak. Róluk, immár évszázadokon át sorstársainkról jellemzésükre elég a szerző egyetlen mondata: „A német ember szorgalmas, takarékos, beosztó, vállalkozó polgár volt...”

Klein Ágnes a két világháború közötti nyelvhasználatot vizsgálta. Közismert probléma, hogy az egykori anyanyelv elvesztésének vagy a nyelvi közeg szűkülésének számos társadalmi és gazdasági, iskoláztatási stb. oka volt. Az 1945-ös cezúra után különösen felgyorsult az asszimilációs folyamat, amely által a nyelv visszaszorult a családi körbe, s majd fél évszázad kellett ahhoz, hogy nyilvánossá, újra élővé váljon. Ebben jelentős támasz lett a diszkriminációtól mentes nemzetiségi politika, benne a nemzetiségi oktatás, valamint a politika által is támogatott nemzetiségi kulturális élet újjáéledése.

A szerző hitelesen mutatja be a nemzetiségi iskolai oktatás gyakorlatát (ennek szakirodalmi hátterét), amely 1948 után megszűnt. A németnyelv-használat két világháború közötti és mai helyzetét a szerző olyan kérdőíves vizsgálattal tárta fel, amelyben a kérdések a nyelvhasználatra és a nyelvtudás szintjére vonatkoztak. A mai helyzetről írja a szerző: „Gyermekeivel a megkérdezettek 35%-a beszéli még a dialektust, 55% már magyarul társalog, és 10% a német köznyelvet választotta a kommunikáció nyelveként”. Az újra megtalált identitás erősödését jelzi a szerzőnek az a megállapítása, hogy „Többen azonban kiegészítésként jelezték annak fontosságát és büszkeségüket amiatt, hogy unokáik német tannyelvű iskolába járnak, jártak, és német nyelvvizsgával rendelkeznek”.

Egy szerzőpáros, Józán-Jilling Mihály és Krémer György kitágították kutatásuk terét: a magyarországi és benne a Tolna megyei német kisebbség önkormányzati rendszerét (történetét, jelenét) és kulturális autonómiáját vizsgálták. Részletesen taglalják az 1990 utáni azon eseményeket (törvénykezés, kisebbségi önkormányzati választások, Országos Önkormányzati Közgyűlés, konferenciák stb.), amelyek együtt adták meg a lehetőséget ahhoz, hogy a német kisebbség életében jelentős pozitív változások történjenek. A szerzők értékelték a kisebbségi önkormányzatok működésének eddigi tapasztalatait, a német és a hazai forrásokból megvalósított programokat, valamint az oktatási és kulturális autonómiájuk eredményeit is.

A tanulmányokhoz jelentős irodalomjegyzék, grafikon és képanyag kapcsolódik.

(Kurucz Rózsa szerk.: Német nemzetiség Tolna megyében. Die deutsche Minderheit im Komitat Tolnau. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szekszárd, 2010. 152 p.)

Tölgyesi József